

Катерина Скрипник

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА ТЯГЛІСТЬ СУЧАСНОЇ ФРАНЦУЗЬКОЇ ФІЛОСОФІЇ.

Sinclair, M., & Whistler, D. (Eds.). (2024). *The Oxford Handbook of Modern French Philosophy*. Oxford: Oxford University Press.

Дослідження національних філософських традицій завжди було складним завданням через невизначеність критеріїв самого предмета. Поділ філософських традицій за національним принципом здається інтуїтивно зрозумілим, однак спроба чітко окреслити його критерії та риси значно ускладнює проблему. Ще складнішим це завдання стає у випадку, коли йдеться про інтелектуальну тяглість: які автори та ідеї впливали на наступні покоління, якими концептами послуговувалися філософи в межах певної національної філософії? Поряд із питанням тяглості постає питання часових меж: якщо обмежити дослідження, наприклад, одним століттям, чи не залишаться поза увагою впливи попередніх епох, що могли б істотно прояснити ідеї авторів, яких ми вивчаємо? Усі ці питання неминуче постають перед дослідниками будь-якої національної філософської традиції і зокрема – французької.

Прикладом спроби такого осмислення національної філософії є збірка¹ «Оксфордський довідник із сучасної французької філософії», що вийшла друком 2024 року у видавництві Oxford University Press під редакцією Марка Синклера² та Денієла Вістлера³. Упорядники у вступі до Збірки, власне, так і формулюють її мету: представити сьогоdnішній стан досліджень із сучасної (під нею розуміють період від XIX до XXI ст.) французької філософії. Цей стан додає аргументів на користь існування особливої традиції сучасної французької філософії, яку філософи можуть і повинні вивчати [Sinclair, Whistler 2024: 1]⁴. Отже, цінність Збірки полягає не лише в загальному огляді інтелектуального доробку французьких філософів, але також у представленні сучасної французької філософії як окремої традиції.

© К. Скрипник, 2026

¹ Далі цей довідник скорочено називатиметься Збірка.

² Марк Синклер, викладач філософії в університеті Квінз (Белфаст, Північна Ірландія), автор публікацій з філософії Фелікса Равесона й Анрі Бергсона [див.: Sinclair 2019a; 2019b; 2023].

³ Денієл Вістлер, професор філософії в Королівському коледжі Лондонського університету, автор низки праць з французької, німецької та нідерландської філософії XVIII–XIX ст. [див.: Whistler 2020; 2022; 2023].

⁴ Надалі посилання на Збірку подаватимуться в спрощеному вигляді: номер сторінки після скорочення р. (= page) у круглих дужках і без зазначення автора та року видання.

Мета, сформульована упорядниками, потребує неодмінної відповіді щонайменше на два ключові питання, окреслені у вступі: у чому полягає «французькість» французької філософії та який часовий період охоплює поняття «сучасності» (р. 1)? Французьку філософію вони визначають через її зв'язок із характерними для Франції інституційними та дисциплінарними практиками, нормами та структурами (р. 2). Щодо часових меж, упорядники послугуються поділом, за яким французька філософія XVII–XVIII століть належить до доби раннього Нового часу, тоді як сучасна французька філософія охоплює період від XIX століття до наших днів.

Збірка «розглядає сучасну французьку філософію як особливу, базовану на інституційних практиках філософську традицію – передусім у континентальній Франції, але також і в пов'язаних із нею франкомовних спільнотах в інших регіонах – від початку XIX століття до наших днів» (р. 3). Автори стверджують, що вони продовжують лінію дослідників Гері Гатінга й Алана Шрифта, які в дослідженні французької філософської традиції приділяли увагу особливостям освітніх та інституційних структур Франції.

Збірку зосереджено на вужчому й детальнішому аналізі філософії XIX і XX століть. У ній досліджуються конкретні інтелектуальні наслідки, що постали з інституційних, дисциплінарних і методологічних рішень, ухвалених у процесі формування французької філософії на початку XIX століття.

Збірка пропонує критичний огляд розвитку французької філософії від початку XIX століття до сьогодення, наголошуючи, що зрозуміти філософію XX століття неможливо без урахування інтелектуального контексту XIX століття. Саме тоді були закладені основи інституцій, методів і тематичних напрямів, які визначили її подальший розвиток.

Згідно з визначенням французької філософії у її зв'язку з національними особливостями інституційних практик, у вступі до Збірки автори приділили увагу розвитку академічних інституцій у Франції XIX–XX століть та функціонуванню відомих нам французьких філософів у межах цих інституцій. Зокрема, приділено увагу таким явищам як *la classe de philosophie*⁵, *agrégation de philosophie*⁶, вищій освіті, науково-дослідницьким установам, журналам, спільнотам і видавництвам, професіоналізації і постаті інтелектуала, транснаціональним контекстам, жінкам у французькій філософії. Упорядники доходять висновку, що завдяки *classe de philosophie* та *concours*⁷ філософія у Франції є справою держави (р. 7).

Щодо питання критеріїв, за якими упорядники визначають приналежність тієї чи іншої філософії до «французької», останні стверджують: «Французьку філософію властивіше розглядати як франкомовну філософію» (р. 11). Водночас це визначення доповнюється важливою заувагою: франкомовність означає не лише спільність мови, а й спільність інтелектуальної культури, що дозволяє врахувати також колоніальний контекст і ширші культурні зв'язки французької філософії.

⁵ Урок філософії (фр.), мають на увазі курси, які читаються здобувачам як середньої, так і вищої освіти.

⁶ Філософська агрегація (фр.) – процедура здобуття вченого звання «агреже з філософії».

⁷ Конкурси (фр.) – ідеться про конкурсні процедури заміщення вакантних академічних посад, пов'язаних із філософією.

У цьому контексті видається доцільним порівняти підхід авторів Збірки з нещодавньою дискусією в українській фаховій спільноті щодо визначення національної філософії, зокрема української. Ідеться передусім про вставку Олексія Панича «Національна філософія та національне філософування» [Панич 2024] у п'ятому томі «Європейського словника філософій», статтю Олега Хоми [Хома 2024], публікації Сергія Йосипенка [Йосипенко 2012; 2014], Сергія Пролєєва [Пролєєв 2025] та Віктора Козловського [Козловський 2025].

Говорячи про спільні риси підходів, запропонованих авторами Збірки й учасниками української дискусії, варто насамперед звернути увагу на використання поняття інституційності. С. Йосипенко наголошує, що національні філософські традиції постають як чітко окреслений предмет дослідження саме на рівні інституцій, які він визначає через освітні та наукові структури. Саме ці інституції задають способи викладання, кваліфікації та класифікації, а отже і специфічні способи формулювання та розв'язання філософських проблем [Йосипенко 2012: 62]. Подібну стратегію застосовують і автори Збірки, визначаючи французьку філософію через національно специфічні інституційні практики. До цієї «інституційної» лінії долучається й О. Хома, який окреслює національну філософську традицію як «дворівневий соціальний механізм самовідтворення національної філософської спільноти (НФС), що функціонує в межах модерних філософських інституцій у широкому сенсі» [Хома 2024: 103]. До цієї інституційної лінії також долучається С. Пролєєв, який стверджував неможливість визначення сенсу національної філософської традиції без її залучення до ширшого контексту філософської справи в країні загалом [Пролєєв 2025: 67].

Окремо варто звернути увагу на подібність позицій авторів Збірки та В. Козловського. На думку Козловського, наша національна традиція уможливорюється українською мовою, тоді як автори Збірки також вказують на франкомовність як критерій належності тієї чи іншої філософії до французької національної традиції. Дослідники також звертають увагу на роль держави: на думку Козловського, українська філософська традиція конститується з появою української держави, тоді як автори Збірки теж вважають філософію у Франції справою держави.

Проте варто наголосити, що, попри подібність цих підходів, вони суттєво відрізняються контекстуально, адже роль держави та національної мови в Україні й у Франції історично була різною, що й зумовлює відмінності в підходах до визначення національної філософської традиції.

Натомість у питанні тяглості національної філософської традиції та зовнішніх впливів на неї між позиціями авторів Збірки й окремими учасниками української дискусії простежуються певні відмінності. Вони виявляються не на експліцитному рівні, тобто не у формальному окресленні власних позицій авторами у вступі, а в самій структурі Збірки й у доборі досліджень, що увійшли до видання. Автори Збірки не вбачають проблеми в тому, щоб говорити про ідейну тяглість французької філософії у XIX–XXI століттях. Водночас для них національна філософська традиція не зводиться до єдності дискурсу, на відміну від підходу О. Панича, який наголошує саме на дискурсивній єдності як ознаці національної філософії [Панич 2024: 102]. При цьому французька філософська традиція у Збірці жодним чином не постає як гомогенний дискурс: навпаки, вона представлена в усій різноманітності течій, напрямів і позицій.

Попри цю внутрішню різноплановість, автори Збірки демонструють тяглість французької філософської традиції. Але ця тяглість не є єдиною чи уніфікованою, радше вона розпадається на низку «мікрошляхів», що перетинаються та розходяться. Важливо й те, що ця традиція не подається як закрита або ізольована від зовнішніх впливів. Окремі розділи Збірки присвячені впливам на французьку філософію з боку мислителів і напрямів, які можна означити як національно зовнішні: Спінози, Гегеля, Маркса, Гайдегера, а також аналітичної філософії.

У цьому сенсі автори Збірки пропонують більш відкрите розуміння національної філософської традиції, ніж О. Панич, для якого вона радше має постати в якомусь аспекті замкнутої спільноти, чітко відмежованою від зовнішніх впливів. Водночас французька філософська традиція у Збірці демонструє й те, що О. Панич називає «мікродзеркалами»: представлені філософи не ототожнюються винятково з французькою традицією, а водночас постають як учасники ширших, наднаціональних філософських дискурсів, зокрема герменевтики (Поль Рікер), феноменології (Мерло-Понті) чи аналітичної філософії, якій присвячено окремий розділ. Таким чином, французькі філософи в Збірці постають не лише представниками специфічно французьких, але й учасниками глобальних філософських течій.

Звісно, у цьому контексті постає «кількісне» питання, сформульоване О. Паничем: чи не є зовнішні впливи «переважаючими» порівняно зі специфічно національними? Спираючись на матеріали Збірки, складно дати однозначну відповідь щодо співвідношення внутрішніх і зовнішніх впливів. Утім, для авторів Збірки наявність зовнішніх впливів не становить загрози існуванню національної філософської традиції як такої. Навпаки, ці впливи лише засвідчують різноманітність філософських пошуків французьких мислителів і не заперечують ані наявності власної традиції, ані її тяглості.

Отже, Збірка може слугувати показовим прикладом того, як представники різних національних спільнот осмислюють поняття конкретної філософської традиції, спираючись на інституційну стратегію її визначення, а також демонструє, яких форм і результатів може набувати така стратегія.

Щоби охопити французьку філософську традицію від початку XIX століття до наших днів, Збірка поділяється на три частини. Перша частина «Течії і точки зору» побудована хронологічно. У ній ідеться про великий масив французьких філософів: від спіритуалістів XIX століття до сучасних авторів, які набувають популярності в англomовному світі протягом останніх 10-20 років: Алена Бадью або Франсуа Ларюєля. У контексті XIX століття в Збірці приділено увагу як відомим французьким спіритуалістам – П'єр Мен де Біран і Фелікс Равесон, – яких уже досліджують в англomовних працях, так і менш дослідженим постатям, наприклад – Етьєнові Вашеро чи Шарлеві Ренув'є, не представленим в англomовній літературі (р. 3). Таке широке охоплення дасть можливість прослідкувати інтелектуальну спадкоємність французької філософії, завдяки чому остання зможе бути представленою як тягла традиція.

Друга частина «Впливи» присвячена аналізу зовнішніх впливів на сучасну французьку філософію. Зовнішній вплив тут розуміється й у географічному (наприклад, вплив німецьких філософів), і в хронологічному (наприклад, вплив Декарта), і в дисциплінарному (наприклад, аналітична традиція) значеннях. У третій частині «Теми» здійснено спробу довести керівну гіпотезу упорядників щодо відносно єдиної французької філософської традиції у XIX–XX століттях, показуючи, як проблеми

XIX ст. повторюються, трансформуються, відкидаються тощо в працях філософів XX ст.

До Збірки увійшли праці 41 дослідника з різних країн світу⁸. В їхніх статтях окреслено сучасний стан вивчення філософських систем окремих мислителів через розгляд останніх у специфічних тематичних контекстах, із якими працюють зазначені дослідники.

Широке тематичне розмаїття статей у Збірці дає змогу ознайомитися як із дослідженнями, зосередженими на аналізі творчості окремого філософа чи певної проблематики, так і з текстами ширшого спрямування, що досліджують загальні тенденції сучасної французької філософії або зовнішні впливи на неї без прив'язки до конкретних мислителів.

На особливу увагу заслуговує значна кількість праць, присвячених практичній філософії. Зокрема, я би відзначила статті Філіпа Гудчайлда (предмет – практична філософія Симони Вейль); Гаеля Фіаса (етична проблематика у французькій герменевтиці на прикладі Поля Рікера); Кіта Ансел-Пірсона та Федеріко Теста (поняття моралі у французького спіритуаліста Жана-Марі Гюйо) тощо. Отже, Збірка становить інтерес не лише для дослідників, які займаються історією французької філософії, але й для тих, хто працює у сфері практичної філософії як такої.

⁸ 1. Марк Синклер, Деніел Вістлер, *Вступ*.

Течії і точки зору: 2. Ан Девар'є, *Мен де Біран і спадщина ідеології*; 3. Дельфін Антуан-Маю, *Еклектизм і невдоволення ним*; 4. Ані Петі, *Позитивізм і спіритуалізм: суперечки і запозичення*; 5. Айше Юва, *Ваширо і його оточення: філософія і релігія в дискусії про пантеїзм*; 6. Туліо Вйола, *Спіритуалізм як філософія культури: Равенсон і Бутру*; 7. Джеремі Дангем, *Шарль Ренув'є про необхідні умови наукового мислення: пристрасть, звичка і воля*; 8. Марк Синклер, *Бергсон після Бутру про свободу і випадковість*; 9. Кіт Ансел-Пірсон, Федеріко Теста, *Жан-Марі Гюйо про мораль і життя*; 10. П'єтро Терзі, *Леон Бренивік і розвиток французького неокантіанства*; 11. Філіп Гудчайлд, *Практична філософія Симони Вейль*; 12. Кейт Кіркпатрік, *Ранні екзистенціалізми*; 13. Крістіна Чіміссо, *Історична епістемологія: ширший і більш комплексний погляд*; 14. Дональд А. Ландес, *Мерло-Понті: бергсоніанець у становленні*; 15. Люсі К. Мерс'є, *Франц Фанон, філософування (у) колоніальній ситуації*; 16. Майкл Л. Морган, *Емануель Левінас і Володимир Янкевич: соціальність і друга особа*; 17. Джоанна Оксала, *Фуко і завдання філософії*; 18. Гаель Фіас, *Етика і онтологія у французькій герменевтиці: приклад Рікера*; 19. Фредерік Фрюто де Лакло, *Дельоз чи Ліотар?*; 20. Франсуаза Дастюр, *Французька феноменологія після 1961 року*; 21. Рейчел Джонс, *Ірігаре і фемінізм у французькій філософії після Бовуар*; 22. Леонард Лоулор, *Декострукція і прощення: остання фаза думки Дериди*; 23. Шон Боуден, Кейтлін Лесюк, *Трилогія «Буття і подія» Бадью і па-де-де з Дельозом*; 24. Роко Гангл, *Не-філософія Франсуа Ларюеля*.

Впливи: 25. Андреа Гадбері, *Декарт у сучасній французькій філософії*; 26. Нокс Педен, *Спіноза в сучасній французькій філософії*; 27. Андреа Белантон, *Гегель у сучасній французькій філософії*; 28. Франк Фішбах, *Маркс у сучасній французькій філософії*; 29. Франсуа Рафуль, *Гайдегер у сучасній французькій філософії*; 30. Бері Дейнтон, *Французька філософія в аналітичній традиції*.

Теми: 31. Кароль Талон-Югон, *Естетика в сучасній французькій філософії*; 32. Джузеппе Бьянко, *Конкретне і загальне в сучасній французькій філософії*; 33. Марк Синклер, *Питання звички в сучасній французькій філософії*; 34. Марі Луїза Крог, *Філософська історіографія в сучасній французькій філософії*; 35. Паскаль Анжель, *Розум і аналіз у сучасній французькій філософії*; 36. Мігель де Бестегі, *Бажання в сучасній французькій філософії*; 37. Джузеппе Бьянко, *Життя: сучасна французька філософія і науки про життя*; 38. Лоран Бове, *Трансцендентність і іманентність у сучасній французькій філософії*; 39. Патріс Манільє, *Структура в сучасній французькій філософії*; 40. Елеанор Кауфман, *Література і сучасна французька філософія*; 41. Марта Хана, *Французька філософія в часи Першої світової війни*.

Також варто відзначити дворівневий показник, в якому відображено поняття, інституції, країни, персоналії та назви їхніх праць. Водночас, на нашу думку, йому бракує перекладу наведених термінів французькою мовою – це дозволило б точніше співвіднести використану термінологію з оригінальними поняттями французької інтелектуальної традиції.

Варто висловити й кілька критичних зауваг щодо рецензованої Збірки. На нашу думку, у вступній частині бракує чіткого обґрунтування того, чому до Збірки були включені дослідження з тих, а не інших філософів. Заявлена тематика охоплює широкий період, тож спроба представити повну панораму французької філософії за 200 років можлива хіба що у форматі багатотомового проєкту. Тож для більшої концептуальної визначеності доцільно було б окреслити критерії добору авторів, адже саме ці критерії дозволяють зрозуміти, за яким принципом формувався корпус досліджень. Без таких експліцитно сформульованих критеріїв неминуче постають питання, чому до Збірки не увійшли окремі дослідження, присвячені, наприклад, Жаку Ранс'єру, Жан-Люку Нансі, Ролану Барту чи Жоржу Батаю. Обґрунтування принципів вибірки могло б органічно доповнити два питання, на які відповідають упорядники у вступі, і створити цілісніше уявлення про предмет і межі дослідження, запропонованого в Збірці.

Підсумовуючи огляд, слід наголосити, що Збірка є вельми важливим виданням, корисним для широкого кола дослідників: від студентів, які лише починають знайомитися зі спадщиною французької філософії останніх двох століть, до фахівців, зацікавлених у глибшому аналізі окремих мислителів або проблем у контексті розвитку французької філософської традиції. Найвагомішою перевагою Збірки є її акцент на демонстрації спадкоємного впливу філософів XIX ст. на мислителів XX ст., що дає змогу побачити французьку філософію як цілісну тяглу традицію.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

- Йосипенко, С. (2012). Філософія та національна ідентичність. *Гуманітарні студії: збірник наукових праць*, 12, 61–69.
- Йосипенко, С. (2014). Національні філософські традиції як предмет історико-філософської рефлексії. *Sententiae*, 30(1), 52–61. <https://doi.org/10.22240/sent30.01.052>
- Козловський, В. (2025). Між свободою і залежністю: філософія «в» традиції чи, може, за її межами?. *Sententiae*, 44(3), 143–158. <https://doi.org/10.31649/sent44.03.143>
- Панич, О. (2024). Національна філософія та національне філософування. In Б. Кассен & К. Сігов (Ред.), *Європейський словник філософії: український контекст. Лексикон неперекладностей* (Т. V, сс. 101–103). Київ: Дух і Літера.
- Пролєс, С. (2025). Традиція в контексті філософської справи. *Sententiae*, 44(1), 62–72. <https://doi.org/10.31649/sent44.01.062>
- Хома, О. (2024). Традиція і поліглосья. *Sententiae*, 43(2), 87–105. <https://doi.org/10.31649/sent43.02.087>
- Berger, B., & Whistler, D. (2020). *The Schelling-Eschenmayer Controversy, 1801 Nature and Identity*. Edinburgh: Edinburgh UP. <https://doi.org/10.1515/9781474434416>
- Chepurin, K., Efal-Lautenschläger, A., Whistler, D., & Yuva, A. (Eds.). (2023). *Hegel and Schelling in early Nineteenth-century France. Volume 1: texts and materials*. Sham: Springer. <https://doi.org/10.1007/978-3-031-39322-8>
- Sinclair, M. (2019a). *Being inclined: Felix Ravaisson's philosophy of habit*. Oxford: Oxford UP. <https://doi.org/10.1093/oso/9780198844587.001.0001>
- Sinclair, M. (2019b). *Bergson*. Abingdon: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315414935>

- Sinclair, M. (Ed.). (2023). *Félix Ravaisson: French Philosophy in the Nineteenth Century*. Oxford: Oxford UP.
- Sinclair, M., & Whistler, D. (Eds.). (2024). *The Oxford Handbook of Modern French Philosophy*. Oxford: Oxford UP. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780198841869.001.0001>
- Whistler, D. (2022). *François Hemsterhuis and the Writing of Philosophy*. Edinburgh: Edinburgh UP. <https://doi.org/10.3366/edinburgh/9781399509824.001.0001>

Одержано 21.12.2025

REFERENCES

- Berger, B., & Whistler, D. (2020). *The Schelling-Eschenmayer Controversy, 1801 Nature and Identity*. Edinburgh: Edinburgh UP. <https://doi.org/10.1515/9781474434416>
- Chepurin, K., Efal-Lautenschläger, A., Whistler, D., & Yuva, A. (Eds.). (2023). *Hegel and Schelling in early Nineteenth-century France. Volume 1: texts and materials*. Sham: Springer. <https://doi.org/10.1007/978-3-031-39322-8>
- Khoma, O. (2024). Tradition and Polyglossia. [In Ukrainian]. *Sententiae*, 43(2), 87-105. <https://doi.org/10.31649/sent43.02.087>
- Kozlovskiy, V. (2025). Between Freedom and Dependence: Philosophy 'in' Tradition or Can It Be Beyond Its Boundaries?. [In Ukrainian]. *Sententiae*, 44(3), 143-158. <https://doi.org/10.31649/sent44.03.143>
- Panych, O. (2024). National philosophy and national philosophizing. In B. Cassin, & K. Sigov (Eds.), *European dictionary of philosophies: Ukrainian context. Lexicon of untranslatables* (Vol. V, pp. 101-103). [In Ukrainian]. Kyiv: Duh i Litera.
- Proleiev, S. (2025). Tradition in the Context of Philosophical Work. [In Ukrainian]. *Sententiae*, 44(1), 62-72. <https://doi.org/10.31649/sent44.01.062>
- Sinclair, M. (2019a). *Being inclined: Felix Ravaisson's philosophy of habit*. Oxford: Oxford UP. <https://doi.org/10.1093/oso/9780198844587.001.0001>
- Sinclair, M. (2019b). *Bergson*. Abingdon: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315414935>
- Sinclair, M. (Ed.). (2023). *Félix Ravaisson: French Philosophy in the Nineteenth Century*. Oxford: Oxford UP.
- Sinclair, M., & Whistler, D. (Eds.). (2024). *The Oxford Handbook of Modern French Philosophy*. Oxford: Oxford UP. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780198841869.001.0001>
- Whistler, D. (2022). *François Hemsterhuis and the Writing of Philosophy*. Edinburgh: Edinburgh UP. <https://doi.org/10.3366/edinburgh/9781399509824.001.0001>
- Yosypenko, S. (2012). Philosophy and national identity. [In Ukrainian]. *Humanities studies: collection of scientific works*, 12, 61-69.
- Yosypenko, S. (2014). National philosophic traditions as an object of reflection in the field of the history of philosophy. [In Ukrainian]. *Sententiae*, 30(1), 52-61. <https://doi.org/10.22240/sent30.01.052>

Received 21.12.2025

Kateryna Skrypnyk

Intellectual Continuity of Modern French Philosophy. Sinclair, M., & Whistler, D. (Eds.). (2024). *The Oxford Handbook of Modern French Philosophy*. Oxford: Oxford University Press.

Review of Sinclair, M., & Whistler, D. (Eds.). (2024). *The Oxford Handbook of Modern French Philosophy*. Oxford: Oxford University Press.

Катерина Скрипник

Інтелектуальна тяглість сучасної французької філософії. Sinclair, M., & Whistler, D. (Eds.). (2024). *The Oxford Handbook of Modern French Philosophy*. Oxford: Oxford University Press.

Огляд книги Sinclair, M., & Whistler, D. (Eds.). (2024). *The Oxford Handbook of Modern French Philosophy*. Oxford: Oxford University Press.

Kateryna Skrypnyk, fellow researcher at the academic-archival center “Archivum Sententiarum” (Kyiv, Ukraine).

Катерина Скрипник, співробітниця науково-архівного центру «Archivum Sententiarum» (Київ).

e-mail: 8441916@gmail.com
